

УДК 551.435.33(477.7)

АКУМУЛЯТИВНІ УТВОРЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

Даценко Л.М., Неніша О.В.

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь, Україна
E-mail: fiz_geo@ukr.net*

За геолого-геоморфологічним районуванням у Північному Приазов'ї розповсюджено вісім типів рельєфу, трьом з яких (аккумулятивний, аккумулятивний морський і лиманно-морський, гравітаційний) надається стисла характеристика.

Ключові слова: Північне Приазов'я, аккумулятивний, морський, лиманно-морський, гравітаційний типи рельєфу, береговий уступ, неоплейстоцен, голоцен.

Згідно геоморфологічного районування України територія Північного Приазов'я відноситься до Придніпровсько-Приазовської височини, Причорноморської й Азово-Кубанської низовин [1, с.71]. До Придніпровсько-Приазовської височини відноситься підобласть Приазовської височини на докембрійському фундаменті. До Причорноморської низовини - підобласть Причорноморської пластово-аккумулятивної низинної рівнини на неоген-крейдовій основі. До Азово-Кубанської низовини - підобласть Азово-Кубанської аккумулятивної низинної рівнини на неоген-тріасовій основі.

З урахуванням структурно-геоморфологічного районування у Північному Приазов'ї розповсюджено вісім генетичних типів рельєфу: структурно-денудаційний, денудаційний, аккумулятивно-денудаційний, аккумулятивний, ерозійно-аккумулятивний, рівнинний, аккумулятивний морський і лиманно-морський, гравітаційний і еоловий [2]. У даній статті ми характеризуємо аккумулятивний, аккумулятивний морський і лиманно-морський та гравітаційний типи рельєфу за результатами польових досліджень сумісно з Приазовською геологічною партією тресту «Південукргеологія» у 2009-2010 рр.

Аккумулятивний рельєф розповсюджений у межах Приазовської низовини в її підобластях: Приазовській та Східноприазовській аккумулятивній низинній рівнині на неоген-крейдовій основі. Зазначений район являє собою низинну рівнину, яка має загальний нахил поверхні на південь і південний захід і займає вододільні простори. Хвилясто-горбкувата поверхня цієї рівнини обумовлена долинно-балковою мережею. Середні абсолютні відмітки поверхні рівнини становлять приблизно 30-40 м. Мінімальні відмітки приурочені до межирічних вододілів біля північних границь рівнини, де вони досягають 50-60 м. Геологічною основою рівнини є морські відклади піщано-глинистої товщі пізнього пліоцену потужністю до 50 м.

Приазовська та Східноприазовська субгоризонтальні аккумулятивні рівнини морського узбережжя охоплюють узбережжя Азовського моря й представлені рівнинним морським і лиманно-морським аккумулятивним типом рельєфу морських

кіс і узбережжя. Поверхня рівнини узбережжя субгоризонтальна з коливанням абсолютних відміток 0,4-0,8 м у межах пляжу й до 3,5 м на косах. У геологічній будові узбережжя й кіс беруть участь крейдові, палеогенові, неогенові утворення, морські раньо - неоплейстоценові й голоценові відклади, сучасні прибережно-морські й еолові відклади.

Акумулятивний морський і лимано-морський рельєф розповсюджений на узбережжі моря й представлений береговою пляжною смугою, косами.

Поверхня Білосарайської та Кривої кіс низинна, пласка, ускладнена лиманами довжиною до 3 км і шириною до 0,6 км. На поверхні кіс спостерігаються незначні підняття берегових валів, піщаних пагорбів. Абсолютні відмітки поверхні коливаються від - 0,4 м (по береговій лінії) до 3 м - на кучугурах. Морські й лимано-морські відклади, що беруть участь у будові коси, мають голоценовий вік. Потужність їх становить 5-8 м. Пересипи, які відокремлюють лимани від моря, розвинені на косах і мають ширину до 300-400 м; вони складені тими ж відкладами, що й коси.

Піщані пляжі, звичайно, невеликої ширини (від декількох метрів до 10-15 м, рідше 25 м і більше) поширені уздовж берегової лінії кіс, островів і в підніжжі берегового уступу моря. Пляжі складені різнозернистими пісками із включенням дрібної гальки й гравію кристалічних порід і обкатаних карбонатних конкрецій. На пляжах зустрічається багато уламків і цілих раковин моллюсків. Місцями тут відзначаються слабо виражені берегові вали. Вік кіс і інших акумулятивних форм рельєфу голоценовий.

Гравітаційний рельєф розвинений на морському узбережжі й на правому схилі долини нижнього плину р. Кальміус і представлений абразійно-акумулятивним зсувним і абразійно-обвальним типами.

Береговий уступ моря розвинений уздовж берегової лінії Азовського моря. За ступенем впливу хвильових процесів на формування його морфологічного вигляду він підрозділяється на береговий уступ, що зазнає абразії і береговий уступ, що відмирає. Береговий уступ моря, що зазнає абразії у цей час, підданий у штормову погоду активній обробці процесами абразії. Його морфологічний вигляд формується, головним чином, у результаті активного прояву зсувних і обвальних процесів. На тих ділянках, де відзначене припинення активної діяльності зсувних процесів, абразійний береговий уступ ускладнений давніми (стабілізованими) зсувами, які мають тут вигляд терас.

Береговий уступ моря, що зазнає абразії виділений на тих ділянках Азовського моря, де берег підданий обробці лише абразією. Це ділянки берегу, що примикають до устя долин річок і балок, а також ділянки порівняно низького берегу висотою до 20 м.

Абразійний береговий уступ повсюдно дуже крутий або ж прямовисний. Численними вертикальними тріщинами породи уступу розбиті на різні за розміром блоки. Деякі з них час від часу втрачають зв'язок з корінним берегом, відокремлюються від нього й, обрешуючись, утворюють у підніжжі уступу обвали й осипи. Під час сильного хвилювання моря матеріал обвалів і осипів розмивається

й несеться прибережним плином. У цей же час в стінці (кліфі), що потерпає від абразії, в основному, по вертикальних тріщинах утворюються хвилеприбійні ніші, котли різних розмірів. Глибина деяких ніш досягає 2-3 м. У підніжжя кліфу після штормів оголюється бенч, складений глинами десятої тераси шириною до 2-3 м. Пляж на ділянках абразійного берега, зазвичай, відсутній. Місцями він виражений у вигляді вузьких смуг шириною від декількох до 5-10 м.

Береговий уступ моря, що потерпає від абразії і ускладнений активно діючими зсувами, займає досить значні за довжиною ділянки берега між м. Маріуполем і с. Мелекине. Геологічна будова берега на цих ділянках, де під потужною товщею (до 20-22 м) четвертинних суглинків залягають обводнені піски, що перешаровуються, супіски, глини алювію десятої тераси, іноді дев'ятої тераси, сприяє в умовах постійного підмиву берегів розвитку величезних за довжиною й шириною фронтальних зсувів.

Береговий уступ моря відмерлий виділений у основі кіс Білосарайської і Кривої. Хвильові процеси тут не досягають берегового уступу, не впливають на умови формування його морфологічного вигляду, що дозволяє його називати відмерлим. У цей час морфологічний вигляд уступу перебуває під впливом делювіальних процесів і, інколи, ерозійних. У результаті цього впливу він виявився відносно виположеним, повсюдно задернованим і мало чим відрізняється від крутих схилів річкових долин і балок. Висота відмерлого берегового уступу може досягати у основі кіс 15-18 м.

Діючі зсуви зустрічаються в основному на узбережжі Азовського моря в його абразійному уступі. Вони приурочені до тих ділянок, де в будові берега беруть участь перешаруваті піщано-глинисті відклади десятої, дев'ятої й сьомої терас, частково обводнених і підданих постійному впливу абразії моря. За формою зсувних тіл вони відносяться до типу фронтальних, рідше - до циркоподібних. Сповзання зсувних тіл часто відбувається по глинах алювію десятої тераси. Стінки відриву зсувів, складені четвертинними лесоподібними породами, круто вісні. Висота їх залежить від потужності цих порід і може досягати 15-20 м. Зсувні тіла складаються зі сковзуючих блоків, сходами розташованими по схилу. Деякі блоки мають ухил поверхні у бік стінки відриву. Тіло зсуву розбите численними зяючими тріщинами різних розмірів, як за довжиною, так і по глибині. Особливо багато тріщин у язиковій частині зсуву. У міру сповзання окремих блоків безпосередньо в зону впливу хвильових процесів моря, вони розмиваються, а їхній матеріал виноситься в море.

Можливо, на даній території в більшій кількості можуть зустрічатися поховані западини. Передумовою для цього є розвиток похованих озерно-алювіальних відкладів різного віку, в основному, пізнього неоплейстоцену. Цілком імовірно припущення, що такі поховані западини можуть розташовуватися над кільцевими об'єктами різної природи.

Техногенними формами рельєфу є кар'єри, відвали, греблі ставків, полігони відходів, древні кургани.

Список літератури

1. Антропогенные отложения Украины / [Шелкопляс В.Н., Гожик П.Ф., Христофорова Т.Ф. и др.]. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 71.
2. Геоморфология Украинской ССР: Учебное пособие/ [И.М. Рослый, Ю.А. Кошик, Э.Т. Палиенко и др.]; под общ ред. И.М. Рослого. – К.: Выща школа, 1990. – 287 с.

Даценко Л.Н. Аккумулятивные образования Северного Приазовья / Даценко Л.Н., Непша А.В. // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия: География. – 2011. – Т. 24 (63). – №2, ч. 3 – С. 15-18.

Соответственно геолого-геоморфологического районирования в Северном Приазовье наблюдается восемь типов рельефа, трем из которых (аккумулятивный, аккумулятивный морской и лиманно-морской, гравитационный) дается краткая характеристика.

Ключевые слова: Северное Приазовье, аккумулятивный, морской, лиманно-морской, гравитационный типы рельефа, береговой уступ, неоплейстоцен, голоцен.

Datsenko L.N. Accumulating creations of Northern near Azov Sea territories / Datsenko L.N., Nepsha O.V. // Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. – Series: Geography. – 2011. – Vol. 24 (63). – № 2, p. 3 – P. 15-18.

There are eight types of relief presented in Northern were Azov Sea territories according to geology-morphological regioning. Tree of them (aggrading, sea aggrading and liman aggrading, gravitating) have short characteristics.

Key words: North wear Azov Sea territories, aggrading, sea, liman-sea, gravitating types of relief, cliff, new-Pleistocene, Holocene.

Поступила в редакцию 08.04.2011 г.